

УДК 58.02

ПИРАМИДАЛЬДЫ ТЕРЕКТІ ҚАЛЕМШЕМЕН СТИМУЛЯТОР ӘСЕРІМЕН КӨБЕЙТУ

Уразымбетова Б.Б.,
ҚМПИ доценті, Қостанай қаласы
Шағатаева Д.Н.,
ҚМПИ 4 курс студенті,
Қостанай қаласы, Қазақстан

Аннотация

Зерттеудің негізі Қостанай облысының территориясын көгалдандыру үшін пирамидалды теректің қалемшесін өсіруде стимуляторды қолдану

Аннотация

Исследования заключаются в обосновании применения стимуляторов при выращивании черенков пирамидального тополя для озеленения территорий Костанайской области.

Abstract

Researches consists in the ground of application of stimulators at growing handles of pyramidal poplar for planting territories Kostanay region.

Түйінді сөздер: пирамидалды терек, қалемше, стимулятор, экологиялық жағдай, көгалдандыру

Ключевые слова: пирамидальный тополь, черенки, стимулятор, экологическая ситуация, озеленение.

Key words: pyramidal poplar, handles, stimulator, ecological situation, planting of greenery.

1. Кіріспе.

Қазіргі нарық кезінде көшетті сатып алуға қаражатты қажет етпейді және Н.Ә. Назарбаевтың «Жасыл ел» бағдарламасында Қазақстан территориясын көгалдандыруда тез өсетін және өте сәнді өсімдік күміс тәрізді терек қаражатты қазіргі заманда қажет етпейді.

Вегетативтік көбеюі, талломның, тамырдың, сабақтың бөліктері арқылы жүзеге асырылады. Ол өсімдіктердің регенерацияға қабілеттілігіне, яғни өсімдіктің бір бөлігінен тұтас организмнің пайда болуына негізделген.

Жабық тұқымды өсімдіктерге вегетативтік көбею тамырдың, сабақтың, жапырақтың бөліктерімен және бүршіктері арқылы жүзеге асады. Сонымен бірге өсімдіктер тамырсабақтары, түйнектері, баданалары секілді сабақтың өзгерген түрлері арқылы да вегетативтік жолмен көбейе алады. Ауыл шаруашылығы практикасында көкөніс, жеміс-жидек және сәндік ретінде өсірілетін өсімдіктерді қолдан көбейтудің әр түрлі тәсілдері жетілдіріліген. Ол үшін көп жағдайда өсімдіктердің мынадай бөліктерін пайдаланады: түйнектерін (картоп, бабат, георгиндер); тамырсабақтарын (құрқашаша – ирис, флокс); мұртшаларын (бүлдірген, земляника); баданаларын (пиязқызғалдақ – тюльпан); тамырдың атпасын (таңқурай – малина, шис – вишня). Көптеген мәдени жағдайда өсіріле тін өсімдіктер қалемшелерімен, сұлатпа (иілген) бұтақтарымен, сонымен бірге телу арқылы да көбейеді (Б.Б. Оразымбетова, А.С. Кожмухаметова, 2013).

Қалемшелер арқылы көбею. Қалемше деп аналық өсімдіктен кесіп алынған сабақтың, тамырдың, жапырақтың бір бөлігін айтады.

2. Материалдар және әдістемелер.

Өсімдіктерді сабақ кесіндісінен көктемде де, жазда да қолдан көбейтуге болады. Осыған сәйкес оларды көктемдік кесінді және жаздық кесінді деп екіге бөлінеді. Аттарына сай көктемдік кесінді тек көктемде ғана әлі бүршігі оянбаған кезде өсіріледі. Өсірілетін кесінді-

нің бұл түрін көбінесе күзде, өсімдік жапырақтарын әбден түсіріп, тыныштық дәуірге көшкеннен кейін немесе ерте көктемде, күнібұрын дайындап қояды. Бұл кезде ұзындығы – 40-50 см келетін 1-3 жасар бұтақты таңдай отырып, өсімдіктен кесіп алады да, оларды баулап, ұшын төмен қаратып, салқын жерге ортан белінен көлбетіп, құммен көміп тастайды. Бұлардың ішінде көбінесе бір жылдық бұтақтардан алынған кесінділер құнды келеді: мұндағы камбий қабатының клеткалары тез бөлініп, тез көбееді де, жақсы өседі. Жаздық кесінділер күнібұрын даярланбайды: өсіп тұрған өсімдіктердің жапырақтары бар кесіндісін сол күйінде таза құм салынған жәшіктерге көлбете шаншиды да, оның бетін әйнекпен жауып қояды. Әйнектің бір шетінен жәшік ішіне ауа үнемі кіріп тұратындай етіп саңылау қалдырады. Бұл кезде жәшік іші өне бойы ылғалды болу керек.

Қалемшені күз айында жинап, погребке сақтайды. Қалемшенің ұзындығы шамамен қалемшенің өсуге мүмкіндігі бар. Қалемшенің ұзындығы шамамен 15-20 см (4-5 см жақсы жетілген бүршігімен болу керек) – ал ұзын қалемшелердің өсу проценті төмен болады. Қалемшелерді отырғызу барысында арақашықтығы 30-40 см, алқатардың арақашықтығы 1 метр болу қажет. 15 жасқа дейін кроналарында күтім жүзеге аспайды, себебі ағаш ассимиляциялық материалынан айырылып қалады, сондықтан жас өскінге міндетті түрде қажет. 15 жастан кейін өсімдікте сабақтардан босатады. Жылына 8-10 рет сабақтарын қырқып тастайды (М.А. Папорков, Н.И. Клиновская, Е.С. Милованова, 1989). Бірінші жылда органикалық, екінші жылда минералдық тыңайтқыш пен қоректендіреді. Сондықтан тез өседі және зиянкестермен ауруы азаяды.

Қостанай облысының климаты барлық Солтүстік Қазақстанның климатына сәйкес ашық теңіздер мен мұхиттардан алшақ орналасуына байланысты континентті және құрғақ болып келеді. Қатал және қарлы қыс, ыстық жаз, орташа жауын мөлшері облыс климатының ерекшеліктерінің бірі.

3. Нәтижелер және талқылау.

Осы климат жағдайларын ескере отырып, пирамидалды теректі қалемшесімен және оған стимулятордың әсерімен 2012-2014 оқу жылдарында Қостанай қаласы №10, 23 орта мектептерінің тәжірибе учаскелерінде эксперимент жасалынды. Эксперимент нәтижесінен пирамидалды теректің Қостанай облысының территориясында жақсы өсетіндігін көрсетті. Алынған деректерді талдай отырып, пирамидалды теректі қалемшесіне стимулятороммен әсер еткенде оның өсуі ұлғайды. Егер бақылау бөлімінде өркен саны 49,5% көрсетсе, ал экспериментальдық бөлімде 84,5% көрсеткіште болды. Бір жылдық қалемшенің биіктігі эксперимент учаскесінде 0,75 м (1 - сурет), екінші жылдығында 1,5 – 2 м (2 - сурет), үшінші жылдығында 3,2 – 4,5 м болса (3- сурет), бақылау бөлімінде өсімдіктің биіктігі бірінші жылы 0,5 м, екінші жылы 1-1,5 м болды. Қорытындылай келе қалемшеге гетереауксинмен әсер ету кезінде жақсы нәтиже алынды.

4. Қорытынды.

Жапырағы жайқалған ағаштан артық ауаны тазартып, қоршаған ортадағы тепеңдікті реттейтін табиғи нәрсе жоқ деуге болады. Жылдан -жылға жер бетінде шөлейттердің ұлғайып, құрғақшылықтың кең етек алуы, ауа райының күрт бұзылуы (табиғи апаттардың орын алуы), сонымен қоршаған табиғи ортаның бұрынғы қалпынан өзгеріп, ластануына тікелей себепші болып отырған қайсыбір құрлықтар аймақтарында сұғанақтық пайдакүнемдікке салынғандар әрекетінен жаһанда ормандардың ареалы мүлдем кеміп, біржолата жойылып бара жатқандығынан екендігі бүгінгі күннің қасіреті деуге де болады.

Сондықтан бес-алты жыл ішінде теректер өсіп-өніп, елді көркейтіп, аймақты әрлендірумен қоса маңайындағы алқапты көк шалғын етері сөзсіз. Әр қала, әр ауыл басына жаңға жайлы ауа райы орнығар еді. Ал уақыт өте, қураған теректерді шаруашылыққа да пайдалануға болары түсінікті. Атап өтетін нәрсе, көгалдандыру шараларын қолға алған шақта, ұлпа шашпайтын аталық теректерді пайдаланған жөн. Оларды көше бойларына, ауылдан шығар жол жиектеріне көбірек отырғызса оңды болар еді.

1 (а) - сурет. Стимулятордың әсерімен бір жылдық қалемше

1 (б) - сурет. Стимуляторсыз өсірілген бір жылдық қалемше

Теректерді тезөсетіндігіне байланысты тұрмыстық мақсатта, арнайы кең алқапқа отырғызып, уақыты келе бірте-бірте пайдалануға болар еді. Ал, теректер бой көтергенге дейін аялай өсірсе олар жылдан -жылға жасыл желекке, ну орманға айналар еді. Теректерді өсіру әдісін бүкіл республика халқы іркілмес ізгі дәстүрге айналдырса, елге деп жасалған аса үлкен игілікті іс болар еді.

Қазіргі нарық кезінде көшетті сатып алуға қаражатты қажет етпейді және Н.Ә. Назарбаевтың «Жасыл ел» бағдарламасында Қазақстан территориясын көгалдандыруда тез өсетін және өте сәнді өсімдік күміс тәрізді терек қаражатты қазіргі заманда қажет етпейді.

Тағы айта кетер жайт, Еуропа кеңістігінде таралған оралымды мынадай қанатты сөз бар. «Кезінде Грекия елі жасыл желекке бленген, гүлденген жер болатын, бірақ қазір онда ешкілердің жебірлігінен жалаңқай тастар ғана қалды». Сондықтан теректердің жанды талшық көшеттері бой көтергенше мал баспайтын жерлерге отырғызған жөн болар еді. Ал, Мадагаскар аралында жаппай аяусыжіюдың салдарынан ағаштардың бестен бірі ғана қалған (Г.И. Редько, 1975).

2 – сурет. Екі жылдық қалемшемен өскен пирамидальды терек

3- сурет. Үш жылдық қалемшемен өскен пирамидальды терек

Олардың барлығы өндірістің қарқынды даму жолындағы қажеттілігін қамтамасыз ету себебінен шабылған. Ол аралда жалпақ дала бойы қалқайған түрде, жетімсіреген күйде қалғаны баобаб ағаштары ғана көрінеді. Ол ағаштардың аман қалу себебі – ол елде олар киелі болып саналады екен. Осыған орай, елімізде өскен теректерді аялап, қастерлейік, ағайын! Туған Отанымызда ақ та, көк те мол болсын! Халық нақылы «бір ағаш кессең, орнына он ағаш отырғыз» дейді. Осы аталы сөздің бойына жан беру үшін әр азамат оны тыңғылықты жүзеге асыруды үлкен адами парызым деп түсінуі қажет деп пайымдаймын.

Әдебиет тізімі

Оразымбетова Б.Б, Кожмухаметова А.С. Сәндік бөлме өсімдіктері. – Қостанай, 2013. – 36-45б.
Папорков М.А., Клиновская Н.И., Милованова Е.С. Учебно-опытная работа на пришкольном участке, 1989. – С. 7-45.

Редько Г.И. Биология и культура тополей. – Ленинград, 1975. – С. 28.

Алау теларнасында «Сұхбат» бағдарламасында «Жастарды экологиялық білім беруге тәрбиелеу».